

تحلیلی بر نقش مرزهای خط‌چین زمینی بین‌المللی در مناقشات میان کشورها در قلمروهای اسلامی

حجت مهکویی*

استادیار گروه جغرافیای سیاسی، واحد نجف‌آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف‌آباد، ایران

چکیده

مرز پدیده‌ای است که باعث می‌شود سرزمین و مکان جغرافیایی از مکان دیگری جدا شود و حدود آن مشخص شود. مرز را از پدیده‌های جدید در روابط میان کشورها عنوان کرده‌اند. مرز به‌عنوان خطی است که صلاحیت اداری یا یک فضای محله با فضای محله دیگری را تفکیک یا ترسیم می‌کند. مطالعه مرز در گفتمان دانشگاهی کاملاً جدید بوده است، اما تأثیر آن به اندازه عمر انسان است. کارکردهای مرزها در روابط میان کشورها، مختلف است و مرزها انواع مختلفی دارند. وقتی به نقشه سیاسی جهان نگاه می‌کنیم مشاهده می‌شود که برخی از مرزهای زمینی میان کشورها، به شکل خط‌چین هستند. این مرزها در واقع، مرزهایی هستند که هنوز بر سر آن‌ها میان کشورهای همسایه در دو طرف مرز، اختلافات و چالش‌هایی وجود دارند. در این مقاله با روش کیفی و با رویکرد توصیفی - تحلیلی به تحلیل نقش مرزهای زمینی بین‌المللی به‌ویژه مرزهای خط‌چین در ایجاد مناقشات میان کشورها در قلمروهای اسلامی پرداخته شده است که به‌طور موردی وضعیت مرزهای میان کشورهای چین، هند و پاکستان مورد تحلیل قرار گرفته است. نتایج تحقیق نشان می‌دهند که با توجه به اینکه در قرن کنونی، با پیشرفت تکنولوژی و توسعه فرهنگی در میان کشورهای جهان و شکل‌گیری گفتمان اقتصادی و شناخت بیشتر دولت‌ها از همدیگر روبرو هستیم، ولی کماکان، مرزهای زمینی در ایجاد چالش و مناقشات سیاسی - امنیتی میان دولت‌ها و جوامع، نقش دارند و بعضاً باعث نزاع و درگیری میان مرزنشینان می‌شوند. این مسئله در آسیای جنوبی (چین، هند و پاکستان) در قلمروهای سرزمین‌های اسلامی همچنان پابرجا است.

واژگان کلیدی: مرز، مرزهای خط‌چین زمینی بین‌المللی، مناقشات، آسیای جنوبی، قلمروهای اسلامی.

۱- مقدمه

مرزها برای تعیین یک قلمرو متحد، توسط یک سیستم سیاسی/قانونی مشترک ساخته شده‌اند. مرزها شهروندی و حاکمیت یک کشور را تعریف می‌کنند. آن‌ها محدودیت‌های مقررات اقتصادی شامل پول، تعرفه‌ها، و مالیات را تعریف می‌کنند. گرچه به نظر می‌رسد مرزهای قطعی (سیاسی) بین کشورها در نقشه‌های ژئوپلیتیک در سطح وسیع، باید درک شود، در بیشتر موارد، مرزها اساساً مجازی هستند. تلاش برای تعریف مرزها از طریق حصارها، دیوارها، ستون‌های مجزا، پاسگاه‌ها و غیره، موانع کامل برای افرادی که مایل به عبور از مرزها در هر دو جهت نیستند، منجر نشده است. (Duggan, 2008:8) «مرزهای سیاسی مهم‌ترین عامل تشخیص و جدایی یک واحد متشکل سیاسی از واحدهای دیگر است. خطوط مرزی همچنین نشان‌دهنده حد نهایی اعمال اراده سیاسی حکومت و سطح تماس فضایی دو نظام سیاسی هم‌جوار است. به عقیده پیتر تیلور^۱ (۱۹۸۹) مرز مفهومی از بیرون به درون است و خط مشخصی است که جدایی را نشان می‌دهد. مارتین گلاسنر^۲ (۱۹۹۲) نیز اعتقاد دارد که مرز یک خط نیست، بلکه یک سطح است: یک سطح عمودی که از طریق فضا، خاک و زیرزمین، دولت‌های همسایه را برش می‌دهد. این سطح روی زمین به صورت یک خط به نظر می‌رسد، هرچند که مرز به تنهایی دارای یک نقش و کارکرد است و آن تحدید حدود منطقه‌ای است که در داخل آن یک نوع قدرت اعمال می‌شود، ولی به محض آنکه یک منطقه مرزی یا خط مرزی به وجود آمد، می‌تواند نه تنها منظره طبیعی را که جزئی از آن بشمار می‌رود، بلکه عمران و سیاست‌های کشورهای مجاور را نیز تحت تأثیر قرار دهد.» (حافظ‌نیا و رحیمی، ۱۳۸۴: ۲)

در طول قرن بیستم، رهبران جهان تلاش کرده‌اند تا برای نیل به کسب بهترین انطباق جغرافیایی ممکن، میان ملت و کشور، مرزهای بین‌المللی را تغییر دهند یا اینکه به خوبی تنظیم کنند، ولی حتی قبل از آنکه آخرین مناقشات مرزی، حل و فصل و آخرین خط مرزی بر روی نقشه سیاسی جهان کشیده شود، خود حکومت با مشکل زائد بودن روبروست. هاجینسون^۳ (۱۹۹۴) شرح می‌دهد که با فروپاشی و تجزیه امپراتوری شوروی در اواخر دهه ۱۹۸۰ میلادی، اجزای قومی آن، هنجارهای کلاسیک حکومت ملی را به‌عنوان الگوی سیاسی خود اتخاذ کردند. (مویر، ۱۳۷۹: ۱۶۹) بنابراین، همان‌طور که پیش‌بینی می‌شود، به دلیل آنکه مرزها هم جغرافیایی و هم سیاسی هستند آن‌ها احتمالاً پیامدهای مهمی در سیاست داخلی و بین‌المللی خواهند داشت. اگرچه برخی از محققان معتقدند ما در جهانی زندگی می‌کنیم که مرزهای کشور منسوخ شده‌اند و موانع دیگری برای حرکت کالاها، ایده‌ها و مردم نیست؛ استدلال‌های گسترده‌ای وجود دارد که مرزها هنوز

1. J. Peter Taylor
2. Martin Glassner
3. J. Hutchinson

قابل توجه هستند و حتی در روند جهانی شدن مهم تر شده اند. با این حال، همه مرزها اهمیت خاصی ندارند؛ برخی از مرزها دارای تأثیرات مهمی هستند در حالی که برخی دیگر پیامد متمایزی را ایجاد نمی کنند. (Chang, 2010: 2-3) از این رو سازمان ملل متحد مرز مشترک را به عنوان مرز بین المللی هنگامی مورد پذیرش قرار می دهد، که مرز دقیقاً مشخص شده و با لیست مختصات، گزارشها و نقشه های به روز در مقیاس های مختلف توصیف شده باشد. (Schroth & Arnold, 2002: 1) لاجرم مرزهای زمینی بین المللی و به ویژه مرزهای خط چین، در روابط میان کشورها، دولت ها را دچار چالش کرده اند و مناقشاتی را ایجاد کرده اند. در آسیای جنوبی و در مرزهای میان کشورهای چین، هند و پاکستان، آنجا که دین اسلام به عنوان یکی از ادیان الهی پیروانی دارد و از نظر سرزمینی جزء قلمروهای اسلامی محسوب می شود به دلایل ادعاهای سرزمینی، مرزهای خشکی میان آنها، در برخی نقاط، به شکل خط چین هستند و به طور کامل تعیین تکلیف نشده اند. لاجرم مسئله اصلی تبیین و تحلیل دلیل خط چین بودن مرزها در میان این سه کشور است که باعث ایجاد مناقشات و چالش های سیاسی و سرزمینی برای آنها شده است. این مسئله با توجه نظریات لرد و پرسکات مورد تحلیل قرار گرفته است.

۲. روش تحقیق

این مقاله از نظر هدف کاربردی و به لحاظ روش کیفی است که با رویکرد توصیفی - تحلیلی با استفاده از منابع کتابخانه ای و سایت های اینترنتی به واکاوی نقش مرزهای خط چین زمینی بین المللی در مناقشات میان کشورها در قلمروهای اسلامی پرداخته است. به طور موردی مرزهای میان چین، هند و پاکستان بررسی شده اند.

۳. پیشینه تحقیق

در ارتباط با نقش مرزهای خشکی بین المللی در مناقشات میان کشورها، در زبان فارسی و خارجی، پژوهش ها و تحقیقاتی انجام گرفته است، اما به طور خاص، تحلیل نقش مرزهای خط چین زمینی بین المللی در مناقشات میان کشورها در قلمروهای سرزمین های اسلامی در آسیای جنوبی، کار جدیدی است.

جدول ۱: مهم ترین منابعی که در ارتباط با مرزهای زمینی بین المللی پژوهش هایی ارائه می دهند

نوع منبع	عنوان منبع
کتاب	<ul style="list-style-type: none"> • حافظ نیا، محمدرضا؛ جان پرور، محسن، ۱۳۹۲، مرزها و جهانی شدن (با نگاهی کوتاه به مرزهای ایران)، تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی، چاپ اول. • زرقانی، سید هادی، ۱۳۸۶، مقدمه ای بر شناخت مرزهای بین المللی، تهران: انتشارات دانشگاه علوم انتظامی ناچا- معاونت پژوهش. • فوشه، میشل، ۱۳۹۵، وسوسه مرزها، ترجمه سیروس احمدی نوحدانی، مشهد: انتشارات پاپلی، چاپ اول.

<p>• مجتهدزاده، پیروز، ۱۳۸۹، سیاست‌های مرزی و مرزهای بین‌المللی ایران، ترجمه حمیدرضا ملک‌محمدی، تهران: انتشارات سمت، چاپ اول.</p>	
<p>• زرقاتی، سید هادی، (۱۳۸۶)، «عوامل ژئوپلیتیکی مؤثر بر نقش و کارکرد مرزها با تأکید بر مرزهای ایران»، فصلنامه ژئوپلیتیک، سال ۳، شماره ۲.</p> <p>• حافظ‌نیا، محمدرضا؛ رحیمی، حسن، (۱۳۸۴)، «بازتاب فضایی تحول کارکردی مرز جلفا پس از فروپاشی شوروی سابق»، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۵۳.</p> <p>• Chang, Bowon. (2010). The Power of Geographical Boundaries: Cultural, political, and Economic Border Effects in a Unitary Nation: Graduate ed/etd/11344 Theses and Dissertations. 11344, http://lib.dr.iastate.edu/etd/11344.</p> <p>• Schroth, Ralf and Arnold, Hans-Dieter. (2002), Demarcation of International Border Lines; FIG XXII International Congress Washington, D.C. USA, April 19-26</p>	<p>مقالات</p>

۴. مبانی نظری

۴-۱- مفهوم مرز

داشتن حدود محدود مشخص موجب ایجاد حق و حقوقی برای انسان می‌شود. این حق و حقوق برای کشورها در ارتباط با ابعاد سرزمینی‌شان با مرز معین می‌شود. مرز پدیده‌ای است که باعث می‌شود سرزمین و مکان جغرافیایی از مکان دیگری جدا شود و حدود آن مشخص شود. در حقیقت «خط جداکننده یک واحد جغرافیایی از واحد دیگر را مرز گویند. مرزهای فضاهای انسانی، توسط فعالیت‌های اجتماعی تعریف می‌شوند و بسته به نوع ماهیت فعالیت اجتماعی از انواع دقیق تا انواع نامشخص تغییر می‌کنند. به‌عنوان مثال مرزهای سیاسی که برای تحدید حدود سرزمین یک کشور ترسیم می‌شوند در عین حال تعیین‌کننده محدوده دقیق حاکمیت آن کشور نیز محسوب می‌شوند در حالی که مرزهای درون کشوری با هدف تعیین محدوده مسئولیت‌های قانونی برای ارائه خدمات عمومی و جمع‌آوری مالیات مشخص می‌شوند. مرزهای بین‌المللی گرچه در نقشه‌ها و روی زمین به صورت خطی دیده می‌شوند، ولی در واقع، سطوحی هستند عمودی که از فضا تا سطح زمین و سپس به زیر زمین امتداد یافته، حکومت‌ها را از هم جدا می‌کنند.» (میرحیدر، ۱۳۸۶: ۷)

در تعریف دیگری از مرز می‌توان بیان کرد «مرز از نظر برخی‌ها خطی است که بر روی نقشه کشیده می‌شود و بر روی زمین به وسیله حصار، حائل، علامت یا پست بازرسی مشخص می‌شود.» (گالاهر و دیگران، ۱۳۹۱: ۲۱۳) مرز به‌عنوان خطی است که صلاحیت اداری یا یک فضای محله با فضای محله دیگری را تفکیک یا ترسیم می‌کند. مطالعه مرز در گفتمان دانشگاهی کاملاً جدید بوده است، اما تأثیر آن به همان اندازه عمر خود انسان بودن است. (Ukomi, 2107: 36) «مرز ابزار پایه و اولیه یک دولت است، زیرا هیچ دولتی بدون داشتن سرزمینی با مرزهای مشخص و محدود نمی‌تواند در زمینه‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و حتی فضایی، پیشرفت‌هایی داشته باشد؛ بنابراین، مفهوم مرزها برای اثبات حاکمیت و روابط آن با کشورها و دولت‌های دیگر لازم و ضروری است.» (شوتار، ۱۳۸۶: ۱۹۱-۱۹۰) «از سال ۱۹۹۱، بیش از ۲۸/۰۰۰ کیلومتر مرز

بین‌المللی جدید برقرار شده، ۲۴/۰۰۰ کیلومتر دیگر برای تعیین حدود و میله‌گذاری مورد توافق قرار گرفته و اگر برنامه ساخت دیوار، حصار و موانع فلزی یا الکترونیکی انجام شود، ۱۸/۰۰۰ کیلومتر دیگر اضافه خواهد شد. تاکنون درباره [پدیده‌ای] به این اندازه مذاکره، محدوده‌سازی، میله‌گذاری، توصیف، تجهیز، مراقبت و مرزبانی نشده است. [بنابراین، می‌توان گفت] مرز، یک موضوع کاملاً ژئوپلیتیک است، زیرا نشانگر دخالت سیاست در سرزمین است.» (فوشه، ۱۳۹۵: ۲۱-۱۴)

بر اساس یک نوع تقسیم‌بندی، مرزها به دو نوع طبیعی و انسانی تقسیم می‌شوند. بعلاوه مرز دارای کارکردهای متفاوتی است که برحسب آن دارای تعاریف متفاوتی نیز است. به‌طور کلی کارکردهای اصلی مرز را می‌توان این‌گونه بیان کرد: ۱. تفاوت‌نمایی بین دو فضای جغرافیایی؛ ۲. تفکیک دو حاکمیت مستقل؛ ۳. یکپارچه‌سازی یک ملت؛ ۴. [عامل] نزاع و امنیت میان دو کشور؛ ۵. برقراری ارتباط و تعامل بین دو ملت. (حافظ‌نیا، ۱۳۸۳: ۷۰) لاجرم «مرزها کانون انواع مناقشات ژئوپلیتیکی هستند. علاقه نسبت به مسئله فرهنگی هویت، توجه بسیاری را معطوف مناطق حاشیه‌ای مرزها کرده است. یک منطقه حاشیه‌ای، منطقه‌ای فرامرزی است که ویژگی‌های فرهنگی مشترکی را داراست به‌طوری‌که یک منطقه جغرافیایی هویت ایجاد می‌کند که متمایز از دو هویت ملی هم‌جوار است. هویت فرامرزی منطقه حاشیه، این ایدئولوژی را که مرزهای کشور یک هویت ملی را در بردارد، به چالش می‌کشاند. در عوض، مناطق حاشیه‌ای نیازمند به بررسی از جهت طبیعت شکننده هویت‌های ملی از یک طرف، و ویژگی‌های مشترک (به جای اختلافات) در بین گروه‌های ملی از طرف دیگر می‌باشند.» (فلینت، ۱۳۹۰: ۱۹۷-۱۹۶)

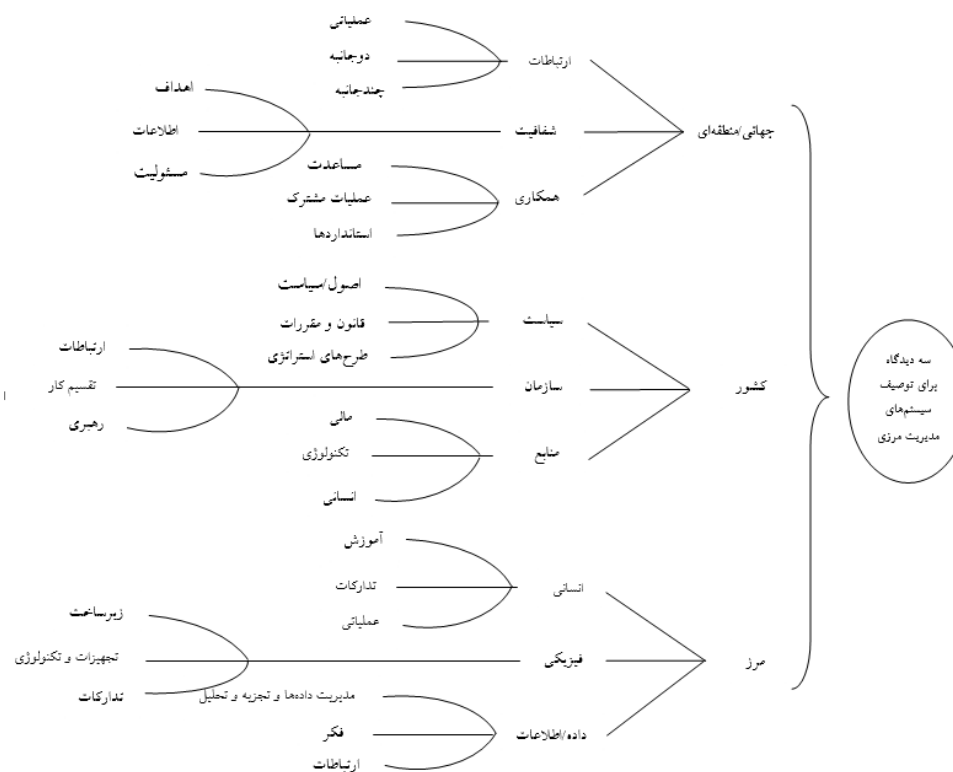
۴-۲. مرزهای زمینی بین‌المللی و چگونگی مدیریت آنها

مرزهای زمینی بین‌المللی، «به‌عنوان نقطه تماس میان کشورهای همسایه، در شکل‌دهی مناسبات سیاسی و اقتصادی آنها نقش برجسته‌ای به عهده دارند. مرزها به‌طور مکرر مسبب تنش‌های بین دولت‌ها بوده و قویاً کنش متقابل میان مردمانی که در مناطق مجاور هم به سر می‌برند را تحت تأثیر قرار داده‌اند. مرزهای [سرزمینی] بین‌الدول هر چه عمیق‌تر در چشم‌انداز سیاسی و فرهنگی جای بگیرند، دوام آنها بیشتر خواهند بود. مرزهای [سرزمینی] بین‌الدول باید مراحل را طی کنند تا به درجه تکامل برسند، هرچند گفتنی است که باید توسط دو دولت ذی‌ربط به رسمیت شناخته شده باشند، علامت‌گذاری شده باشند و به‌طور کارآمدی اداره و نگاهداری شوند. جونز (۱۹۴۵) معتقد است که مرزها در راه تکامل خود باید از سه مرحله بگذرند: ۱. تفاهم بر سر مکان تقریبی مرز؛ ۲. تحدید حدود؛ ۳. علامت‌گذاری بر روی زمین.» (درايسدل و بلیک، ۱۳۷۰: ۱۳۸-۱۰۱)

به این سه مرحله باید مرحله چهارمی نیز اضافه کرد، زیرا بعد از مرحله سوم که با علامت‌گذاری مرز بر روی زمین موافقت می‌شود باید بتوان آن را مدیریت کرد؛ بنابراین، مرحله چهارم، مدیریت

مرزهای تفاهم شده است. «برای مدیریت مؤثر امنیت یا کنترل مرزهای خود، یک کشور باید فعالیت‌های مدیریت مرزی خود را به‌عنوان یک سیستم درک کند. دپارتمان آزمایشگاه امنیت ملی، آزمایشگاه‌های ملی سندیا، با استفاده از سیستم‌های مهندسی و بنیادهای امنیتی، روشی را برای مدل‌سازی و تجزیه و تحلیل سیستم‌های مدیریت مرزی توسعه داده است. بر اساس پژوهش این آزمایشگاه، معماری مرجع شامل سه دیدگاه اساسی است که می‌تواند برای توصیف سیستم‌های مدیریت مرزی استفاده شود. [البته باید گفت که] مدیریت مرزی اغلب با چندین چالش مواجه است. اول، سیستم‌های مدیریت مرزی با حرکات قانونی افراد و کالاها روبرو هستند. حجم منحصربه‌فرد این ترافیک می‌تواند بر طراحی و عملیات بندرهای ورودی تأثیر بگذارد. ترافیک غیرقانونی مربوط به افراد و کالاها نیز باید شناسایی شود. دوم، عوامل سیاسی و اقتصادی دیگری نیز وجود دارند که بر مدیریت مرزی تأثیر می‌گذارند. این چالش‌ها می‌توانند به‌طور گسترده‌ای به چالش‌های انسانی، کالایی، سیاسی و اقتصادی تقسیم شوند.» (Duggan,2008:5-8)

نمودار ۱: معماری مرجع سیستم‌های مدیریت مرزی

Source: Duggan,2008:5

۴-۳. نظریات پیرامون نقش و اثرات مرزهای بین‌المللی در مناقشات میان کشورها

در مورد اثرات و نقش‌های مرزهای بین‌المللی، نظریاتی مطرح شده‌اند که از آن جمله می‌توان به «مقدمه‌ای بر مطالعه مرزها در جغرافیای سیاسی اثر جولیان مینگی^۲ (۱۹۶۳) و جغرافیای سرحدات و مرزها اثر ویکتور پرسکات^۳ (۱۹۶۵)، [اشاره کرد. این دو اثر] درباره جغرافیای سیاسی مرزها، اطلاعات ارزشمندی در اختیار علاقه‌مندان به مباحث جغرافیای سیاسی قرار می‌دهند. گرچه این دو اثر به صورت کلاسیک و سنتی هستند، اما به دلیل اینکه اولین اثر در رابطه با جغرافیای سیاسی مرزها هستند از اهمیت خاصی برخوردارند. نظریات مینگی و پرسکات بیشتر بر این تأکید دارند که مرزها در کجا قرار گرفته‌اند و چگونه به وجود آمده‌اند، توسعه یافتند و در طی زمان تغییر کردند و موضوع اصلی نزاع‌های نظامی شدند و پیامدهای سیاسی تغییرات موقعیت مکانی آن‌ها چیست؟» (زین‌العابدین عموقین، ۱۳۹۶: ۶۷-۶۶) بعلاوه باید به نظریات اوآن لرد^۴، باگز^۵ و هارتشورن^۶ نیز اشاره کرد که به طبقه‌بندی انواع مرزها و اختلافات ناشی از آن‌ها پرداخته‌اند. لرد و پرسکات به طبقه‌بندی اختلافات مرزی پرداخته، باگز برحسب شکل، چهار نوع مرز پیشنهاد می‌کند و هارتشورن بر اساس رابطه بین مرز و چشم‌انداز فرهنگی، یک طبقه‌بندی پنج‌گانه از مرز ارائه می‌دهد. بر اساس ماهیت موضوع مقاله، نظریات لرد و پرسکات آورده شده‌اند.

جدول ۲: طبقه‌بندی نقش مرز در مناقشات میان دولت‌ها بر اساس نظریات لرد و پرسکات

نظریه پرداز	طبقه‌بندی مرز
لرد ^۴	<p>۱. مرز یا معاهده شناخته‌شده‌ای وجود ندارد؛ بنابراین، کشمکش به دلیل ادعاهای سنتی یا شاید خودسرانه است. برای مثال، ادعای قدرتهای اروپایی در آفریقا و ادعای عربستان سعودی در مقابل ابوظبی و مسقط در خصوص مرزبندی شبه‌جزیره.</p> <p>۲. عملاً مرزبندی وجود دارد، اما مشروعیت آن از سوی یکی از طرفین به چالش کشیده می‌شود. مثلاً آلمان در مقابل لهستان قبل از جنگ جهانی دوم و سومالی در مقابل اتیوپی بر سر اوگادن.</p> <p>۳. هر دو رقیب برای خود، مرزبندی متفاوتی قائل هستند؛ مثل چین و هندوستان در خصوص رشته‌کوه‌های هیمالیا.</p> <p>۴. مرزبندی مورد توافق دو طرف وجود دارد، اما اختلافات بر سر علامت‌گذاری روی زمین است. مثل اختلاف کامبوج و تایلند روی معبد پری‌ویهر، شبلی و آرژانتین روی کانال بیگل.</p>
پرسکات	<p>۱. اختلافات مکانی: ناشی از مکان دقیق مرز است. این اختلافات ممکن است منبعث از تفسیرهای گوناگون اسناد قانونی باشد یا بر اثر تغییر مکان عوارض طبیعی که از آن‌ها برای علامت‌گذاری مرز استفاده می‌شود.</p> <p>۲. اختلافات بر سر قلمرو: این اختلافات زمانی روی می‌دهند که دو کشور مدعی یک قلمرو مرزی مشترک باشند که معمولاً بر پایه نیازهای تاریخی یا جغرافیایی از قبیل دسترسی به دریا یا امنیت ملی است.</p>

2. Julian Minghy (1963), The Review Boundary Studies in Political Geography
3. Victor Prescott (1965), The Geography of Frontiers and Boundaries
4. Evan Luard
5. S.W Boggs
6. Hartshorne

۳. اختلافات عملکردی: این اختلافات در نتیجه تأییراتی که مرز بر حرکت مردم و کالاها می‌گذارد، یا اشکالات محلی که در بهره‌برداری از زمین و مدیریت رخ می‌دهد، بروز می‌کند.
 ۴. اختلافات بر سر منبعی که در دو سوی مرز امتداد دارد: این اختلافات در نتیجه استخراج آب، معدن، نفت یا استفاده از چراگاه که توسط یک دولت و به هزینه دولت دیگر صورت می‌گیرد، به وجود می‌آیند.

منبع: زین‌العابدین عموقین، ۱۳۹۶: ۷۳- درایسدل و بلیک، ۱۳۷۰: ۱۱۴- ترسیم: نگارنده

علاوه بر دانشمندان علوم جغرافیا و جغرافیای سیاسی که به بررسی مسائل مرزی می‌پردازند، دانشمندان علوم سیاسی نیز بررسی این مسائل را مورد مطالعه قرار می‌دهند. «دانشمندان علوم سیاسی اغلب به آزمایش‌های طبیعی برای کشف نتیجه‌های علمی به داده‌های مشاهده‌شده می‌پردازند. در علوم سیاسی، مرزهای سیاسی اغلب با تغییر در رفتارهای کلیدی مانند مؤسسات ملی یا حکومتی با هم مرتبط هستند. به‌عنوان مثال، پوسنر^۷ (۲۰۰۴) از مرز استعماری بین زامبیا و مالاوی استفاده کرد که توسط شرکت افریقای جنوبی بریتانیا طراحی شده بود و دو گروه قومی مختلف را تقسیم کرد تا بتواند نقش سیاسی در بروز اختلافات فرهنگی را بررسی کند.» (Keele & Titunik, 2014: 1-3)

به‌هرحال، به لحاظ نظری، مرزهای بین دو یا چند کشور، اثرات فراوانی بر پیامدهای سیاسی، فرهنگی و اقتصادی دارند تا مرزهای داخلی یک کشور. حقیقت این است که مرزهای بین‌المللی به یکدیگر متصل نیستند و کشورهای مستقل را از هم جدا می‌کند و به آن‌ها اجازه می‌دهد که اثرات بالقوه‌ای داشته باشند. از سوی دیگر، مرزهای ملی به نظر می‌رسد کمتر تأثیرگذار هستند، زیرا مرزهای بیشتر صرفاً اداری هستند. (Chang, 2010: 3) بنابراین، نظریه‌های موجود بر روی اثرات مرزی می‌تواند به شرح زیر طبقه‌بندی شوند:

جدول ۳: شکاف میان نظریه‌های موجود در مورد اثرات مرز

موجودیت مرز	شرایط	پیامد	مثال‌ها
مرزبندی+	تفاوت‌های سازمانی	← اثرات	مرزهای ملی و مرزهای فروملی در کشورهای فدرال
مرزبندی+	عدم تفاوت‌های سازمانی	← ؟	مرزهای فروملی در کشورهای بسیط
مرزبندی+	عدم تفاوت‌های سازمانی	← عدم اثرات	-

Source: Chang, 2010: 3

۴-۴- مفهوم قلمرو و نفوذ آن از دیدگاه اسلامی

«بر اساس نگرش اسلامی، دامنه نفوذ و اثرگذاری مؤثر یک حکومت، آن محدوده‌ای است که دولت به‌طور محسوس و نامحسوس و آشکار و پنهان، قادر به کنترل فرایندهای محیطی بوده و مردم و روابط حاکم بر فضا را به نحو جدی و عملی همراه با رضایت و همراهی مردم، نهادها و عناصر موجود، مدیریت و سازمان‌دهی می‌کند و این مهم در گرو میزان مشروعیت که همبسته با عقلانیت است و پذیرش همگانی آن از سوی مردم تحت حاکمیت و همچنین کارایی و قابلیت حکومت در سازمان‌دهی و مدیریت سیاسی فضا و ایفای مسئولیت‌های گوناگون خود در قبال شهروندان است.» (وائق و احمدی، ۱۳۹۲: ۶۹)

«حکومت‌ها از دو طریق مهم از بحث قلمروخواهی بهره می‌برند. قلمروخواهی از جنبه مادی یا فیزیکی اهمیت زیادی دارد، زیرا حکومت‌ها همواره [کوشش کرده‌اند] حدود فیزیکی قدرت خود را مشخص کنند. بهترین نمونه برای قدرت رو به گسترش حکومت‌ها در دوران جدید (از قرن ۱۶ به این سو)، تلاش حکومت‌ها و دولتمردان برای تعیین دقیق‌تر مرزهای فیزیکی است. به‌طوری‌که حکومت‌ها در دوران جدید سرحدات پهناور و نامشخص را به مرزهای دقیق و مشخص تبدیل کردند (مرز امریکا و مکزیک). دوم اینکه، قلمروخواهی از جنبه هویتی و معنوی ضمن ایجاد انسجام داخل کشور احساس تعلق و وابستگی را نیز به وجود می‌آورد که این از جایگاه و اهمیت مرز در جغرافیای سیاسی حکایت می‌کند.» (حافظ‌نیا و جان‌پرور، ۱۳۹۲: ۴۰-۳۹)

به‌هرحال، قلمرو کشورها را می‌توان به دو نوع ۱. قلمروهای فیزیکی و رسمی، ۲. قلمروهای نفوذ، تقسیم کرد و بر مبنای این تقسیم، می‌توان به طبقه‌بندی کشورها پرداخت. در این طبقه‌بندی، کشورها در سه گروه قرار می‌گیرند: ۱. کشورهایی که قلمرو و مرز نفوذ آن‌ها کمتر و کوچک‌تر از قلمرو رسمی آن‌ها است؛ ۲. کشورهایی که قلمرو و مرز نفوذ آن‌ها برابر و منطبق بر قلمرو رسمی آن‌ها است و ۳. کشورهایی که قلمرو و مرز نفوذ آن‌ها بیشتر و بزرگ‌تر از قلمرو رسمی آن‌ها است. در دامنه نفوذ و اثرگذاری یک حکومت عوامل چندی دخیل هستند، از جمله این عوامل عامل فرهنگی (جاذبه معنوی و اخلاقی، دانش)، جمعیت با ترکیب کمی و کیفی مناسب، وسعت مناسب جغرافیایی و سرزمینی، مشروعیت و مقبولیت و ماهیت دموکراتیک حکومت و ... (وائق و احمدی، ۱۳۹۲: ۶۸-۶۳) بر این اساس، در محدوده مورد مطالعه یعنی آسیای جنوبی در مناقشات حاصل از اختلافات مرزی میان سه کشور چین، هند و پاکستان این سه کشور در دسته‌بندی بالا در گروه سوم قرار دارند یعنی هر سه کشور با توجه به ادعای مورد نظر دولت‌هایشان، قلمرو و مرز نفوذ بیشتری از قلمرو رسمی می‌خواهند.

۵. یافته‌های تحقیق

۵-۱- مرزهای جدید در شهرها و مناطق مرزی میان کشورها

مرزها دارای کارکرد و عملکردهای مختلفی هستند و از نظر نوع نیز متفاوت می‌باشند. از این رو با گذشت زمان و به وجود آمدن تغییرات در مرزهای میان دو کشور، برخی از مرزها می‌توانند به‌عنوان جاذبه‌های توریستی و گردشگری تبدیل شوند. «تحلیل‌های معاصر، تأکید بر گروه خاصی از مرز دارند که در واژه دیوار جای می‌گیرند. تحلیل دقیق جغرافیای نشان می‌دهد که شکل‌بندی‌های ذکر شده تنها ۳ تا ۴ درصد کل مرزهای زمینی را در برمی‌گیرند، اما واقعیت‌های مرزی را نمادین می‌سازند.» (فوشه، ۱۳۹۵: ۱۸-۱۷)

اگر بخواهیم در عصر جهانی شدن از مرزهای جدیدی سخن بگوییم، باید از مرزهایی که مانند دیوار، حائل بین دو منطقه شده‌اند سخن گفت. برای مثال، دیوار تبعیض نژادی، دیوار دو کره، دیوار انفجاری، دیوار فقر، دیوار تکنولوژیک و حصار مرزی امریکا و مکزیک را می‌توان نام برد که از نظر توریستی می‌توانند جاذب باشند.

جدول ۴: دیوارهایی که هنوز باقی است

مشخصات	دیوار
برای نخستین بار دولت رژیم صهیونیستی پیشنهاد ایجاد مانعی فیزیکی میان کرانه باختری و سرزمین‌های اشغال‌شده فلسطین را در سال ۲۰۰۳ میلادی مطرح کرد. ادعای این رژیم آن بود که برای جلوگیری از ورود فلسطینی‌هایی که قصد انجام حمله در سرزمین‌های اشغال‌شده را دارند باید مانعی فیزیکی کل این دو منطقه را از هم جدا کند. کار ساخت این دیوار بلافاصله از همان زمان شروع شد و اکنون بیش از نیمی از آن کامل شده است. این مانع فیزیکی بزرگ در همه‌جا دیوار خطاب می‌شود، اما واقعیت این است که اکثر بخش‌های این مانع، یک حصار الکترونیک پوشانده شده با سیم‌خاردار به عرض ۶۰ متر است. این دیوار ۶۶ دروازه امنیتی دارد که اکثر آن‌ها بسته است. به این ترتیب این دیوار بخش دیگری از خاک فلسطین را به اشغال اسرائیل درمی‌آورد. این دیوار به دلیل ماهیتش به دیوار تبعیض نژادی معروف شده است.	دیوار تبعیض نژادی
از آغاز سال ۲۰۰۹ میلادی در ریودوژانیرو در برزیل، دیواری اطراف شهرک‌های کلبه‌ای که روی تپه‌های اطراف شهر ایجاد شده، ساخته شده است. قرار است ۱۳ شهرک در داخل این دیوارهای بتونی قرار بگیرند که طول آن ۱۴ کیلومتر است و ارتفاعی بین ۸۰ سانتی‌متر تا ۳ متر دارند. هدف از ساخت این دیوار جلوگیری از ورود ساکنان این شهرک‌ها به جنگل و تخریب پوشش گیاهی سبز این مناطق اعلام شده است، اما مخالفان این طرح می‌گویند که هدف از ساخت این، جدا کردن مناطق فقیر و غنی در پایتخت است.	دیوار فقر
مرز میان هند و پاکستان هم یکی از خطرناک‌ترین مناطق روی زمین است. این مرز با دیوار، سیم‌خاردار و موانع فیزیکی دیگر به طول ۲۹۰۰ کیلومتر پوشیده شده است. دهلی‌نو قصد دارد کل مرز را با این موانع بپوشاند. در پایان دهه ۱۹۸۰ هند برای مقابله با تروریسم شروع به ساخت این مانع مرزی کرد. این منطقه از زمانی خطرناک‌تر شد که به سیم‌های خاردار، مین و دیگر تجهیزات انفجاری هم مجهز شد. این منطقه مرزی در ۶ دهه گذشته تقریباً دوران آرامی را سپری کرده، اما کشمیر از این قاعده مستثنی بوده است.	دیوار انفجاری

<p>عربستان سعودی که به خاطر ذخایر عظیم نفتی اش یکی از ثروتمندترین کشورهای جهان شناخته می‌شود در حال ساخت دیوار عظیمی در مرز ۹ هزار کیلومتری خود است. هزینه ساخت این دیوار مرزی ۳ میلیارد دلار برآورد شده است. عربستان با یمن مرزی ۱۵۰۰ کیلومتری و با عراق مرزی ۸۰۰ کیلومتری دارد. قطر، امارات، عمان، کویت و اردن ۵ کشور دیگری به شمار می‌روند که با عربستان هم‌مرز هستند. دیوار مرزی اطراف عربستان به تکنولوژی پیشرفته مجهز است و چند شرکت معتبر امنیتی مشغول ساخت آن هستند. بخش‌هایی از این مانع مرزی که از مناطق کم‌جمعیت و صحراها می‌گذرد، فیزیکی نیست و به ماهواره، دوربین، رادار و همچنین حسگرهای الکترونیک مجهز است.</p>	<p>دیوار تکنولوژیک</p>
<p>در سال ۲۰۰۶ جورج بوش طرح کنگره را برای ایجاد ۷۰۰ مایل حصار مرزی در مرز با مکزیک تأیید کرد. این طرح بر اساس نیاز به کنترل مهاجرت‌های غیرقانونی از مکزیک به آمریکا تصویب شد. این حصار شامل موانع فیزیکی و مجازی مانند دوربین و حسگرهای انسانی است. نزدیک به ۶۱۳ مایل از این حصار تاکنون ساخته شده است. در سال‌های اخیر کنگره آمریکا پیشنهادهای دیگری برای گسترش این حصار در کل طول مرزهای آمریکا داده است. سالانه یک میلیون نفر هنگام عبور از مرز مکزیک به آمریکا دستگیر می‌شوند. رئیس‌جمهور پیشین مکزیک، وینسنته فاکس، این دیوار را به دیوار برلین تشبیه و به شدت به ساخت آن اعتراض کرده بود. اکثریت مردم آمریکا از طرح این دیوار حمایت می‌کنند.</p>	<p>حصار مرزی آمریکا و مکزیک</p>
<p>ناحیه‌ای که دو کره را بعد از جنگ جهانی دوم از هم جدا کرد (۱۹۵۳-۱۹۵۰)، ناحیه‌ای غیرنظامی است که در نظامی‌ترین مرز جهان واقع شده است. در دو سوی این ناحیه ۴ کیلومتری [که آن را ناحیه غیرنظامی یا (DMZ) می‌نامند] نزدیک به ۲ میلیون نیروی نظامی از دو کشور کره جنوبی و کره شمالی مستقر هستند. بیل کلینتون - زمانی این ناحیه را خطرناک‌ترین نقطه روی زمین توصیف کرده بود. در ۵ دهه‌ای که از پایان جنگ دو کره می‌گذرد، این ناحیه عمدتاً آرام بوده است، اما دو کره مدت‌هاست که بر سر ایجاد استحکامات نظامی بیشتر در دو سوی این ناحیه با هم رقابت سنگین دارند. این ناحیه همچنین به مکانی برای عبور و فرار بیش از ۱۶ هزار نفر از ساکنان کره شمالی به کره جنوبی یا چین تبدیل شده است. اخیراً عده‌ای از خانواده‌های جدا افتاده بعد از جنگ در این ناحیه با هم دیدار کردند.</p>	<p>دیوار دو کره</p>

منبع: دیوارهایی که هنوز باقی هستند، روزنامه

همشهری، (۱۳۸۸/۸/۲۱)، <http://www.hamshahrionline.ir> - ترسیم: نگارنده

۵-۲- پرچالش‌ترین مرزهای زمینی بین‌المللی در جهان

۱. مرز افغانستان و پاکستان: ۲۴۰۰ کیلومتر مرز مشترک بین این دو کشور وجود دارد که در آنجا بی‌قانونی موج می‌زند. حضور گروه‌های تروریستی خطرناکی مانند القاعده، طالبان و برخی دیگر از گروه‌های شبه‌نظامی و رفت‌وآمد دائمی آنان در بین دو مرز کشور، یکی از خطرناک‌ترین مناطق و مرزهای دنیا را به وجود آورده است. مرزبانان افغانستان و پاکستان به‌ویژه در ولایت وزیرستان به یکدیگر تیراندازی کرده و بسیاری از مردم محلی در این منطقه کشته شده‌اند. این منطقه یکی از بهترین مناطق دنیا برای مخفی شدن و فرار کردن تروریست‌های مشهوری مانند بن‌لادن بوده است.

۲. مرز کره شمالی و کره جنوبی: ۲۴۰ کیلومتر مرز مشترک دارند، تجمع نیروهای نظامی دو کشور در مناطق مرزی بسیار بالا است و یکی از نیروگاه‌های هسته‌ای کره شمالی نیز در نزدیکی مرز دو کشور قرار دارد. یک میلیون مین در مرز مشترک دو کره وجود دارد. از سال ۱۹۴۵ تا

۱۹۴۸ میلادی که دو کشور به دو منطقه تحت نفوذ روسیه و غرب تقسیم شد، این تقسیم کشور منجر به درگیری طولانی مدت شده است.

۳. مرز کره شمالی و چین: ۱۴۰۰ کیلومتر مرز مشترک دارند، دسته‌های عظیم مهاجران فراری از سمت کره شمالی به مرزهای چین آن قدر تکرار شده است که کره شمالی تصمیم گرفته در مرز خود با چین در امتداد رودخانه یالو حصار بکشد. ده‌ها هزار نفر از اتباع کره شمالی در سال‌های اخیر به سبب گرسنگی و فشار اقتصادی با عبور از مرز وارد چین شده‌اند که این مسئله بر روابط دوجانبه پکن و پیونگیانگ تأثیر گذاشته است. صدها هزار نفر از اتباع کره شمالی در شمال شرقی چین مخفیانه زندگی می‌کنند. این افراد اغلب به امید کسب اجازه اقامت دائمی در کره جنوبی، به مغولستان یا سایر کشورهای جنوب شرقی آسیا سفر می‌کنند.

۴. مرز اسرائیل و سوریه: ۸۰ کیلومتر مرز مشترک دارند. تنش روزافزون بین اسرائیل و سوریه از زمان جنگ سال ۱۹۶۷ تاکنون ادامه داشته است. بلندی‌های جولان از سوی اسرائیل اشغال شده است و این امر به خودی خود بر تنش‌های جاری افزوده است.

۵. مرز هند و پاکستان: ۲۸۰۰ کیلومتر مرز مشترک دارند. تاکنون سه بار در مناطق مرزی هند و پاکستان جنگ بین این دو کشور رخ داده است و نزدیک به ۱۱۵ هزار نفر در این مناطق کشته شده‌اند. هر دو کشور دارای تسلیحات اتمی هستند که به خطرناک‌تر شدن اوضاع در دو سوی مرزها منجر شده است. پاکستان در سال ۱۹۴۷ میلادی به‌عنوان یک دولت و کشور جدید و به رهبری «محمدعلی جناح» از هندوستان جدا شد و اوضاع آن نامناسب‌تر شد.

۶. مرز امریکا و مکزیک: ۳۱۰۰ کیلومتر مرز مشترک دارند. از سه سال پیش تاکنون ۴۰ هزار نفر تاکنون در مکزیک کشته شده‌اند که نیمی از آنان در مرز مشترک این کشور با امریکا به قتل رسیده‌اند. بسیاری از این قتل‌ها و ناآرامی‌ها به خاطر وجود کارتل‌های مواد مخدر در کشور مکزیک است که فعالانه به امریکا مواد مخدر قاچاق کرده و گاهی نیز در زمینه قاچاق انسان در داخل مرزهای امریکا فعالیت می‌کنند.

۷. مرز سودان و سودان جنوبی: ۲۱۰۰ کیلومتر مرز مشترک دارند. هزاران نفر پس از آغاز جنگ در منطقه دارفور در جنوب سودان در اثر کاشت مین در مرز بین دو منطقه شمالی و جنوبی کشته شدند. این درگیری میان ارتش سودان در مقابل جدایی‌طلبان بوده است. گفتنی است تاکنون سازمان ملل متحد موفق به فرستادن صلح‌بان به این منطقه نشده، زیرا این امر با مخالفت شدید دولت مرکزی سودان روبرو شده است. اکنون امنیت این منطقه تنها به دست ۱۰ هزار صلح‌بان اتحادیه افریقا است که به خاطر محروم بودن از امکانات کافی عملاً کارایی چندانی ندارند. در آوریل ۲۰۰۸ رئیس اداره امور انسانی سازمان ملل متحد اعلام کرد که در اثر نزاع دارفور در غرب سودان تاکنون حداقل حدود ۳۰۰ هزار نفر جان خود را از دست داده‌اند.

۸. مرز کلمبیا و ونزوئلا: ۲۰۰۰ کیلومتر مرز مشترک دارند. بسیاری از گروه‌های شورشی و کارتلهای مواد مخدر بین مرز این دو کشور امریکای جنوبی در حال رفت و آمد هستند و درگیری‌های خون‌باری نیز بین آنها با هم و با ارتش دو کشور رخ می‌دهد. چندی پیش نیز رئیس‌جمهوری ونزوئلا به نیروهای این کشور در مرز با کلمبیا دستور آماده‌باش برای برخورد با تنش‌های احتمالی با کلمبیا را داده است. همچنین اتهام‌زنی «آلوارو اوربیه» رئیس‌جمهوری کلمبیا به دولت چاوز (رئیس‌جمهوری سابق ونزوئلا) درباره حمایت از گروه چپ‌گرای «فارک» در کلمبیا عامل دیگری در افزایش تنش‌ها بین مرز دو کشور شده تا جایی که این تنش به حوزه دیپلماتیک و فراخوانی سفیر کاراکاس از بوگووتا نیز کشیده شد. (http://www.irannaz.com/news_detail_16195.html, 1396)

۵-۳- مرزهای زمینی بین‌المللی و مناقشات ناشی از آنها

مناقشات مربوط به مرزهای میان دو کشور، شاید از ابتدای شکل‌گیری حکومت‌ها، وجود داشته است. همواره بیشتر جنگ‌های تاریخی بر سر قلمروخواهی و مرزهای میان کشورها بوده است. «هولدیچ توجه می‌دهد که اغلب جنگ‌های مهم، ناشی از منازعه بر سر مرزها بوده و به همین دلیل است که دیپلمات‌های صاحب اراده قوی همچون لرد کرزن، بر نقش نظامی مرزها تأکید داشته‌اند. مهم‌ترین کارکرد مرز، کنترل تعاملات میان دو یا چند کشور است که ضمن به ارمغان آوردن امنیت برای آن‌ها، منافع ملی‌شان را نیز تأمین می‌کند. خطوط مرزی بر روی رفتار مردم و دولت‌ها در محیط مربوط، تأثیر متقابل می‌گذارند. دولت‌ها و مردم نیز به شکلی متقابل بر روی رفتار و کارکرد مرزها تأثیر می‌گذارند و کارکرد و ساختار مرزها را تغییر می‌دهند. به همین شکل، رفتار و روابط میان دو کشور همسایه نیز تا حدودی تحت تأثیر مرزهاست.» (مجتهدزاده، ۱۳۸۹: ۱۵-۱۴)

تحدید حدود، علامت‌گذاری و قراردادهای مرزی که آن‌ها را همراهی می‌کنند، هر دولتی را از اختلافات مرزی مصون نمی‌دارند. مرزهای ضعیف به‌آسانی می‌توانند زمینه منازعه بین دولت‌ها را فراهم کنند. اگر مرزها از نظر فیزیکی و قانونی امن باشند، تخصیص منابع یا برخی جنبه‌های عملکردی مرز ممکن است باعث بروز اختلافات شوند. بر همین مبنا، اس.بی. جونز می‌گوید: مرز مثل پوست انسان ممکن است مرض مربوط به خود را داشته باشد یا منعکس‌کننده امراض بدن باشد. (درایسدل و بلیک، ۱۳۷۰: ۱۱۴-۱۱۳)

در برخی موارد، تعریف دقیق مرزهای زمینی باعث ایجاد اختلاف بین کشورها شده است. مرزهای زمینی توسط بندر ورودی (POE^۲) و مناطقی که بین آن‌ها قرار دارد، متمایز هستند. فاصله‌های طولانی و تنوع سرزمین‌های مرتبط با مرزهای زمینی باعث می‌شود که این نوع مرز به‌خصوص برای مدیریت، چالش‌برانگیز باشد؛ بنابراین، مهم است بدانیم که چگونه یک کشور این مرزها را

تعریف می‌کند و اینکه آیا این مرزها توسط همسایگان آن پذیرفته شده‌اند. امنیت مرزی یک کشور پس از آن بستگی به پوشش آن و مسائل مرتبط با هر ناحیه از آن مرز، چگونه بندرهای ورودی آن را و مرزها و سرحدات^۳ خود را مطابق با دکتترین مرزی خود، مدیریت کند، و اینکه چقدر خوب به انجام وظایف مهاجرتی، آداب‌ورسوم و حفاظت پلیسی از مرز پرداخته می‌شود. (Duggan, 2008: 8)

بنابراین، «مرز بین‌المللی، خط محدودکننده حاکمیت‌های مبهم است، اما در وهله اول یک موضوع حقوق بین‌الملل است و همین حقوق، هرگونه تغییر با کاربرد زور در مرز را نفی می‌کند. صحنه مرز بین‌الملل دارای دو تحول کهنه شدن و مقاومت کشورهایش است. خطای تاریخی به دلیل فرسایش و مربوط به وسعت پدیده تردد است: ۷۴۰ میلیون نفر هر سال از دو مرز زمینی امریکا عبور می‌کنند درحالی‌که تنها ۲۰ میلیون نفر از مسیر هوایی از ورای اقیانوس می‌آیند. فرانسه هر ساله ۵۰ میلیون نفر ورودی را ثبت می‌کند که تنها ۲ میلیون نفر آن‌ها ملزم به دریافت روادید هستند. در مناطقی که صلح برقرار می‌شود، آزادی تردد حقی بسیار مورد قبول است. سالانه ۷۰۰ میلیون نفر از اتباع اتحادیه اروپایی و دولت‌های ثالث از مرزهای بیرونی اروپا عبور می‌کنند. تعداد کارگران مهاجر را ۲۰۰ میلیون نفر، یعنی ۳ درصد جمعیت زمین برمی‌شمارند. افزایش مستمر حجم مبادلات اموال و خدمات به‌طور متوسط سه برابر بیشتر از رشد اقتصاد جهانی است؛ نرخ گشایش برابر با ۱۵ درصد است و این یعنی وابستگی متقابل و شدید؛ با اضافه کردن مبادلات بین جوامع، این نرخ به ۳۸ درصد می‌رسد.» (فوشه، ۱۳۹۵: ۳۱-۱۴)

برخی از کشورها در ارتباط با مرزهای بین‌المللی و گستره سرزمینی در غرب آسیا، نسبت به هم مناقشاتی دارند. «تعارضات سرزمینی میان هند و پاکستان و همچنین مناقشه اعراب با رژیم غاصب صهیونیستی در طول ۶ دهه گذشته بر خاورمیانه سلطه داشته است.» (احمدی‌پور و همکاران، ۱۳۸۹: ۹۹) باید گفت که صلح میان اسرائیل، مصر و اردن ایجاد نخواهد شد مگر آنکه بیشترین مسائل سرزمینی، مورد مذاکره قرار گیرد و حتی امروز اگر رژیم‌های کنونی و دولت‌های فعلی تغییر یابند این صلح ممکن است ناپایدار باشد. مناطق مورد تصرف اسرائیل، ساحل غربی از اردن، نوار غزه از مصر و بلندی‌های جولان از لبنان و سوریه» (فهیمی و حیدری‌فر، ۱۳۹۷: ۷۷) می‌باشند.

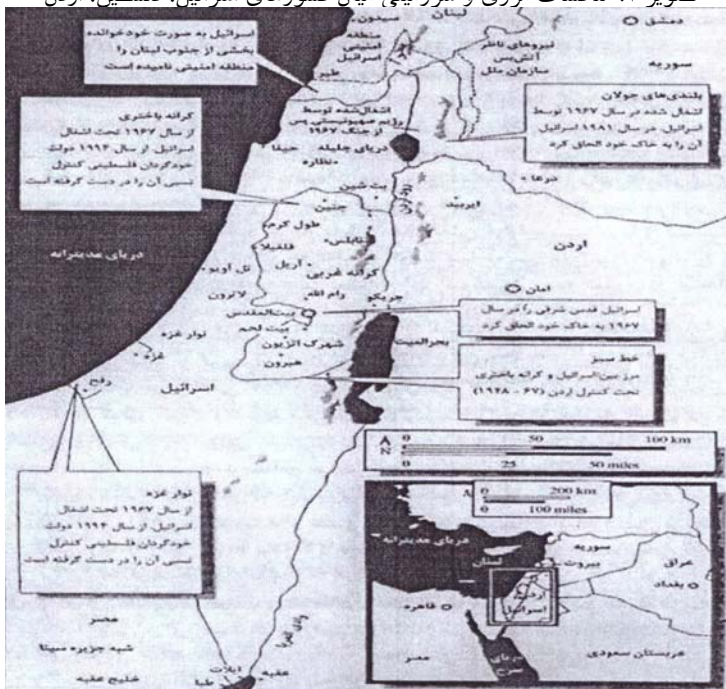
۳. پرسکات یادآوری می‌کند که جغرافی‌دانان سیاسی واژه سرحد را در دو معنا بکار می‌برند؛ این واژه یا به تقسیم سیاسی میان دو کشور یا به تقسیم میان بخش‌های مسکونی و غیرمسکونی یک کشور اشاره می‌کند. در هر یک از این معانی، سرحد به‌منابه یک منطقه قلمداد می‌شود و برای جغرافی‌دانانی که واژه‌های مرز و سرحد را در حکم مترادف به کار می‌برند، بهانه‌ای وجود ندارد، هرچند که یافتن جغرافی‌دانانی که این خطای ابتدایی را مرتکب می‌شوند، مشکل نیست. (مویر، ۱۳۷۹: ۲۸۶-۲۸۵)

نقشه ۱: کشمکش‌ها و مرافعات سرزمینی عمده و مشکلات در حالت تعلیق در سال ۲۰۱۱

منبع: (فوشه، ۱۳۹۵: ۱۰۹)

تصویر ۱: مناقشات مرزی و سرزمینی میان کشورهای اسرائیل، فلسطین، اردن

منبع: (فهیمی و حیدری فر، ۱۳۹۷: ۷۷)

۵-۴- مسائل مرزهای زمینی خط چین بین‌المللی در آسیای جنوبی (چین، هند و پاکستان)

وقتی به نقشه سیاسی جهان نگاه می‌کنیم مشاهده می‌شود که برخی از مرزهای زمینی میان کشورها، به شکل خط چین هستند. این مرزها در واقع، مرزهایی هستند که هنوز بر سر آنها میان کشورهای همسایه در دو طرف مرز، چالش‌هایی وجود دارد. عمدتاً این چالش‌ها یا بر سر یک

منطقه مورد ادعا از سوی هر یک از طرفین یا هر دو طرفین مرز است یا یک منبع معدنی در نزدیکی مرز باعث ایجاد مناقشاتی شده است. از نمونه‌های مرزهای خطچین می‌توان در منطقه قفقاز، در اسرائیل و فلسطین، در جنوب شرق آسیا (تایلند و کامبوج) و همچنین در آسیای جنوبی اشاره کرد. نقشه شماره ۱ ادعاهای مختلف در منطقه آسیای جنوبی را از دیدگاه هر سه کشور چین، هند و پاکستان نشان می‌دهد. در این نقشه تعداد مناطق و مرزهای مورد مناقشه عبارت‌اند از: ۱. منطقه تحت حمایت پاکستان در طرف چین، که توسط هند ادعا شده است؛^۲ ۲. منطقه گرفته‌شده توسط چین، که توسط هند ادعا شده است؛^۳ ۳. منطقه مورد جدال^۴، یخچالی به مساحت ۳۸۰۰۰ کیلومتر مربع، که غرب آن در کشمیر قرار دارد و ارتش چین آن را در سال ۱۹۶۲ فتح کرد؛^۵ ۴. مرز مورد جدال^۶، بین چین و هند در شمال هند؛^۷ ۵. خط مرزی مک‌ماهون مورد جدال است؛^۸ ۶. ایالت آرون‌چال‌پرادش تا حد زیادی مورد ادعای چین است؛^۹ ۷. با مساحت ۹۰۰۰۰ کیلومتر مربع، برای معابد تاوانگ^{۱۰} از اهمیت زیادی برخوردار است و زادگاه شش دالایی لاما است و همین امر علت تعلق آن به تبت است و ۷. جامو و کشمیر که به دو منطقه تحت مدیریت و حکمروایی پاکستان و هند تبدیل شده است. لاجرم مرزهای پرجدال^{۱۱} هم علت و هم نشانه‌ای از تنش میان همسایگان بزرگ در آسیای جنوبی هستند. (<https://www.economist.com>) (فوشه، ۱۳۹۵: ۴۶)

مرزهای پاکستان با افغانستان نیز دارای چالش است. افغانستان در شمال پاکستان، همسایگی خصمانه‌ای دارد. این عمدتاً به این دلیل است که افغانستان از به رسمیت شناختن سرحدات - شناخته‌شده به‌عنوان خط دیوراند - [مورتیمر دیوراند^{۱۲} پسر یک ژنرال بریتانیایی که در اولین جنگ بریتانیا-افغان شرکت کرده بود، از اکتبر ۱۸۹۳ به مدت شش هفته در کابل مأموریت یافت تا در کنار سرهنگ نقشه‌بردار الز^{۱۳} و سرهنگ دوم ماک‌ماهون و ۳۰۰ نفر دیگر بماند، ماک‌ماهون بعدها مرز شمال‌شرقی هند را ترسیم کرد، که این مرز، هم‌اکنون مورد اعتراض چین قرار دارد.) (فوشه، ۱۳۹۵: ۹۰) [بین دو کشور که توسط انگلیس کشیده شده است، خودداری می‌کند؛ در واقع، در آسیای جنوبی هنگامی که قدرت استعماری انگلیس از هند خارج شد، میراث خطرناکی که از مرزهای بی‌توجه یا خودسرانه کشیده بود، به جا گذاشت. (<https://www.economist.com>)

4. Area Ceded by Pakistan to China, Claimed by India

5. Area Held by China, Claimed by India

6. Aksai Chine

7. Disputed Area

8. Disputed Border

9. Mac Mahan line Disputed Border

10. Arunachal Pradesh

11. Tawang

12. Disputed Borders

13. Mortimer Durand

14. Elles

تنش بین هند و چین به ویژه در امتداد مرز شمالی - شرقی هند، از آکسای چین تا ایالت آروناچال پرادش را در برمی گیرد. چین ۹۰ هزار کیلومتر با هند اختلافات ارضی دارد، سعی می کند از طریق گسترش روابط اقتصادی و سیاسی این مشکلات را کاهش دهد؛ هرچند با هند رقابت نیز دارد. (<http://asrdiplomacy.ir/37891,1396>) «کارشناسان هندی در برابر ابهام چین نسبت به مرزهای جنوبی اش، این جمله مائو را یادآوری می کنند: تبت دستی است که پنج انگشت دارد، نپال، سیکیم، بوتان، لاداخ و ایالت های مرزی در شمال شرق. هم زمان با سفر هو جین تائو رئیس جمهور چین به هند در نوامبر سال ۲۰۰۶، بازگشایی راه آهن لهاسا - کلکتة (سیکیم) از گردنه ناتولا^{۱۵} پس از چهل سال بسته بودن، با موافقت نامه ای حاصل شد که اصالت هندی بودن سرزمین کهن بودایی های سیکیم را به رسمیت شناخت و از آن پس در نقشه های چینی، این منطقه در سرزمین هند درج شد. در مقابل، توافق شد، هند نسبت به نقض حقوق بشر در تبت اعتراض نکند. به بیان دیگر، به رسمیت شناختن مرز در ازای سکوتی مبهم. بعلاوه پس از جنگ سال ۱۹۶۲، چین آکسای را تصرف کرد که فلاتی است که جاده اصلی لهاسا - سین کیانگ از آن می گذرد، و چین باید از شرق آروناچال پرادش تا خط کنترل فعلی - دریاچه - عقب نشینی می کرد، این خط ادامه خط ماک ماهون است که در سال ۱۹۱۴ توسط بریتانیا، چین و تبتی ها مشخص شد. در سال ۱۹۹۳ چین و هندوستان یک موافقت نامه کاهش تنش و رعایت خطوط مرزی به امضا رساندند که به موجب آن باید پیش از جابجایی نیروهای نظامی، به یکدیگر خبر دهند، همچنین یک منطقه پرواز ممنوع ۱۰ کیلومتری و تبادل نقشه میان طرفین نیز توافق شده است.» (فوشه، ۱۳۹۵: ۴۷-۴۶) در سرزمین هند در سال های اخیر، با ادعای مقامات چینی، بر بخشی از همان منطقه یعنی جنوب تبت، باعث خشمگین شدن هندوها شده اند؛ عدم توافق برای مرز دقیق و سپس تعریف آن، تضمین می کند که اختلافات در آینده ممکن است دوباره تشدید شوند (economist.com/graphic-detail/2012/02/08/fantasy-frontiers)

نقشه ۲: مرزهای خطچین و مناطق پرتنش بین چین، هند و پاکستان

Source: South-Asian territorial claims

https://www.economist.com/blogs/dailychart/2011/05/indian_pakistani_and_chinese_border_disputes

منطقه و مرزهای دیگری که میان کشورهای چین، هند و پاکستان و مورد مناقشه است، جامووکشمیر است. مسئله کشمیر همانند بسیاری از مناطق تنش‌زای مرزی در منطقه خاورمیانه، محصول شیونت انگلیسی‌هاست. در تمامی نقاطی که انگلستان به‌عنوان یکی از طرف‌های مذاکره در تعیین نقاط مرزی حضور داشته است به صورت کاملاً مغرضانه مناطقی به صورت مبهم باقی گذاشته شده است تا در زمان لازم تنش به وجود آمده در اثر این ابهام، منافع آینده بریتانیای کبیر را تأمین کند. کشمیر هم یکی از این مناطق است که به دلیل بافت مذهبی و جمعیتی آن توسط انگلستان در سال ۱۹۴۷ پس از عقب‌نشینی این کشور از شبه‌قاره هند به صورت مغرضانه به معضل مرزی بین هند و پاکستان تبدیل شد. دولت پادشاهی جامووکشمیر (J&K) دارای حکومت حکومت خراج‌گزار^۲ به نام هونزا، نگار و شیغر^۳ است که امروزه بخشی از گیلگیت-بالتیستان^۴ به‌عنوان بخشی از کشمیر اشغالی پاکستان (POK)^۵ است؛ این منطقه تحت سرپرستی میر (پادشاه)

1. Jammu & Kashmir
2. Vassal State
3. Hunza, Nagar & Shigar
4. Gilgit-Baltistan
5. Pakistan Occupied Kashmir

قرار دارد که ادای احترام سالانه به مهاراجه^۱ دارد، ولی تحت کنترل مستقیم مهاراجه جامووکشمیر نیست.

این ناحیه به عنوان ترانس کاراکورام تراکت^۲ شناخته شده است و هنوز به طور کامل شناخته شده نیست، اما اکثر ناحیه این ایالت خراج گزار، تحت موافقت نامه چین و پاکستان در سال ۱۹۶۳ برای حل و فصل مرز بین دو کشور به چینی ها داده شد. هند این موافقت نامه را بین چین و پاکستان قبول نمی کند و مدعی است این منطقه به عنوان بخشی از پادشاهی جامووکشمیر است و می گوید که پاکستان و چین سهمی در این ناحیه ندارند. (<https://www.Kumar,quora.com>)

پاکستان بر سر بخشی از کشمیر که در سال ۱۹۴۷ به هند ملحق شد، مشکل دارد و نمی پذیرد که خط کنترل به خواست هند، خط مرزی شود، هدف حکومت پاکستان، تقسیم سرزمین و در اختیار گرفتن دره سرینگار بود و مناطق دارای جمعیت هندو و بودایی لاداخ و جامو می توانند از هند بازگردانده شوند. هند با بازتعریف مرز بر اساس معیار قومی - مذهبی که در تقابل با اصل لائیسیتیه^۳ است، مخالفت دارد. برای تغییر دوفاکتوی خط به مرز، هند از سال ۲۰۰۱ تا ۲۰۰۶ تاکتیک حصارکشی را آغاز کرد. دو ردیف سیم خاردار به موازات خط کنترلی است که در سال ۱۹۷۲ در موافقت نامه سیملا برای جدا ساختن نیروهای ارتش دو کشور تعیین شد، اما برحسب توپوگرافی منطقه، رسیدن به این هدف دور است. خط کنترل هرگز بر روی زمین به اجرا درنیامد. همچنین وجود معادلات آبی در منطقه و رودخانه هایی که از هر یک از دو کشور سرچشمه گرفته و به کشور دیگر می ریزد بر پیچیدگی مسئله افزوده است. حیات و چرخه اقتصادی بسیاری از مردم پاکستان به رودخانه های سند و پنجاب وابسته است که این دو رودخانه از منطقه کشمیر عبور می کنند و به طرف پاکستان می آیند. اخیراً هندی ها تصمیم به سدسازی بر روی این رودخانه ها گرفته اند تا از ورود آب به پاکستان جلوگیری کنند. این مشکل بسیار بزرگی است که بر مناسبات دو کشور تأثیر گذاشته، حتی ممکن است همین موضوع دلیل آغاز جنگ باشد. پاکستانی ها تأکید کرده اند که اگر هندی ها به قرارداد ۱۹۶۵ (که دو کشور امضا کرده اند) متعهد باقی نمانند، ممکن است بر سر آب درگیری پیش آید. (تنش هند و پاکستان این بار بر سر آب؛ <http://waterhouse.ir/news/101>، ۱۳۹۵/۷/۱۷، فوشه، ۱۳۹۵: ۹۶)

۱. Maharaja: در زبان سانسکریت به عنوان «حاکم بزرگ»، «پادشاه بزرگ» یا «پادشاه والا» است. برای مثال مهاراجه هاری سینگ جامووکشمیر، بزرگترین ایالت هندوستان بریتانیا، آخرین مهاراجه مستقل بعد از استقلال هند بود.

(<https://en.wikipedia.org/wiki/Maharaja>)

2. Trans-Karakoram Tract

۳. (laïcité) لائیسیتیه از زبان یونانی گرفته شده است. اگر بخواهیم تعریفی از آن ارائه دهیم می توان گفت: «حکومت از هیچ دینی پیروی نمی کند و دین در جامعه مدنی آزادانه به فعالیت می پردازد، اما دین در سیاست هیچ گونه قدرتی اعمال نمی کند». (<http://narengesabz.blogspot.com/1389/10/11/post-29>)

نقشه ۳: موقعیت جغرافیایی و مرزهای جامو و کشمیر

https://en.m.wikipedia.org/wiki/File:Kashmir_region_2004.jpg

اغلب مرزهای کشمیر ستیزه‌جویانه هستند، جایی که چین، هند و پاکستان همه ادعاهای رقابتی دارند. در زمان استقلال یعنی در سال ۱۹۴۷ مشخص شد که بسیاری از مسلمانان هند تصمیم گرفتند از اکثریت هندو، هند جدا شوند. کشیدن خط تقسیم (مرز) بین سرزمین‌هایی که به پاکستان و هند تبدیل شده بود، به یکی از کارمندان دولت انگلیس که اصلاً شناختی از منطقه نداشت، واگذار شد. پاکستان به مناطق تحت سلطه مسلمانان در شمال غرب و بعلاوه در قلمرو شرقی (که در سال ۱۹۷۱ به استقلال بنگلادش انجامید) محدود شد. به حاکمان برخی از مناطق پرجدال، به‌ویژه کشمیر، گفته شده بود که کشور خود را از میان هند و پاکستان انتخاب کنند. درحالی‌که حاکمان هندوهای کشمیر، با امید به اینکه به نحوی به یک کشور مستقل تبدیل می‌شوند، رهبران پاکستان تصمیم گرفتند این مسئله را تحمل کنند. به دلیل آنکه کشمیر یک سرزمین با اکثریت مسلمان بوده است، پاکستان در تلاش است تا جنگ‌سالاران پشتون را از شمال غرب پاکستان که در اواخر سال ۱۹۴۷ به سر می‌برند، کنترل کند تا کشمیر را بگیرد. در پاسخ از سوی دولت هند، که ظاهراً توسط حاکمان کشمیر خواسته شده است، ارتش ملی خود را در مرزها مستقر کرد

و مهاجمان را در سرینگار^۱، پایتخت کشمیر، که در دره کشمیر واقع شده است، بخشی که بیشتر در تملک سرزمین و قلمرو کشمیر است، متوقف کرد. خط ناشی از کنترل، به طور عمده، به شکل دوفاکتو در سرحدات بین‌المللی کشمیر باقی ماند و در واقع، توسط پاکستان و هند پذیرفته شده است. تعداد زیادی از سربازان هند و پاکستان امروز در کشمیر باقی مانده‌اند، زیرا هر دو کشور ادعا می‌کنند که اقتدار قانونی برای کنترل قسمت‌های دیگر کشمیر را دارند. مسائل پیچیده شده، چین نیز نفوذ خود را گسترش داده و بیشتر بخش‌های از کشمیر را، عمدتاً با حمایت از پاکستان به‌عنوان یک متحد، کنترل می‌کند. (<https://www.economist.com>)

وضعیت چالش‌زا در جامووکشمیر باعث ایجاد شورش داخلی در آن نیز شده است. شاید یکی از دلایل شورش در جامووکشمیر عدم شکل‌گیری یک دولت واحد و متمرکز در آن باشد. به‌طور کلی یک موضوع متداول در میان شورش‌ها احساس آن‌ها نسبت به ضعف در دولت است. در دودا^۲، یک شهر کوچک در جامووکشمیر، هارجت سینگ^۳ (۱۹۹۹) پی می‌برد که در یک جامعه روستایی، وقتی دولت شورشیان را نادیده می‌گرفت و در کنترل زندگی آن‌ها احساس ضعف می‌کرد، از شورشیان حمایت می‌کردند. (Hall, 2016: 21)

۶. تجزیه و تحلیل

طبیعی است که ویژگی‌های جغرافیایی پایه و اساس هر کشوری را تشکیل می‌دهند؛ جایی که یک ملت از لحاظ فیزیکی قرار می‌گیرد، بر الگوهای زندگی درونی تأثیر می‌گذارند و کشورهای همسایه برای این کشور احتمالاً روابط بین‌المللی بیرونی را نیز ایجاد می‌کنند. جغرافیا نقش مهم و اساسی در شکل دادن مسائل در جوامع انسانی ایفا می‌کند. این نشان می‌دهد که جغرافیا طیف گسترده‌ای از جنبه‌های بسیاری از زندگی بشر را در طول زمان شکل می‌دهد و نتایج ناشی از جغرافیا بر رفتار انسان تأثیر می‌گذارد. به این معنا که جغرافیا و انسان‌ها به‌طور متقابل بر یکدیگر تأثیر می‌گذارند. در این میان، مرزها ارزش بررسی را دارند، زیرا نه تنها اشکال فیزیکی و جغرافیایی، بلکه ساختارهای سیاسی نیز هستند. در میان دیگر عناصر جغرافیایی، مرزها پیامدهای فراوانی دارند: آن‌ها نه تنها اشکال جغرافیایی، بلکه موجودات سیاسی نیز هستند. مرزها عمدتاً توسط افرادی مطابق با دیدگاه‌های سیاسی آن‌ها ایجاد شده‌اند، مگر اینکه در مواردی که محدودیت‌های محیط طبیعی اجتناب‌ناپذیری مانند کوه‌ها و رودخانه‌ها وجود داشته باشند.

اگرچه بسیاری از مرزها به‌واسطه فضای فیزیکی تقسیم‌شده به وسیله افراد به‌طور آگاهانه توسط افراد تعریف شده‌اند، اما آن‌ها نیز از لحاظ ذهنی بر انسان در شکل‌گیری شیوه‌ای که مردم در مورد حکومت - ملت خود فکر می‌کنند، تأثیر می‌گذارند. مرزهای ملی تصور جوامع را ایجاد می‌کنند که در آن مرزها محدود می‌شوند و مستقل هستند، درحالی‌که مردم عمدتاً از حاکمیت

1. Srinagar
2. Doda
3. Harjeet Singh

خود با مرزهای محدود آگاه هستند. این عامل حاکمیت حکومتی پیامدهای سیاسی بیشتری را در مرزهایی مانند ملیت و هویت منطقه‌ای به وجود می‌آورد. (Chang, 2010: 8)

مرز در تعیین حدود قلمرو و سرزمین یک کشور عامل اصلی است و این مسئله خود در میزان حاکمیت یک دولت نقش اصلی را دارد؛ بنابراین، مفهوم مرز در ارتباط با مفاهیم حاکمیت، حکومت، قلمرو و سرزمین که از مباحث اصلی در جغرافیای سیاسی هستند، معنا می‌یابد. «آنچه مطالعه مرزها را از منظر جغرافیایی توجیه می‌کند تلاش حکومت‌ها برای سلطه بر یک حوزه سرزمینی مشخص و اداره آن است. جغرافی‌دانان نیز در دستیابی حکومت‌ها به یک درک جامع از مفهوم کشور، نقش بسیار مهمی بازی می‌کنند.» (حافظ‌نیا و جان‌پرور، ۱۳۹۲: ۳۹) مسئله مرز به‌عنوان مسئله‌ای متمایز و روشن در فلسفه علم است، مسئله مرز در تجزیه و تحلیل فضایی یک پدیده جغرافیایی به‌عنوان یکی از چهار مسئله مهم است که با برآورد دقیق پارامترهای آماری مواجه می‌شوند؛ چهار مسئله شامل: مسئله مرزی، مسئله مقیاس، مسئله الگو (یا وابستگی خودکار فضایی) و مسئله واحد محدوده قابل تغییر می‌باشند. مشکل مرزی به دلیل از دست دادن همسایگان در تحلیل‌هایی که به ارزش همسایگان بستگی دارد، رخ می‌دهد. درحالی‌که پدیده‌های جغرافیایی در یک واحد خاص اندازه‌گیری و تجزیه و تحلیل می‌شوند، داده‌های فضایی یکسان می‌توانند به صورت پراکنده یا خوشه‌ای بسته به مرز قرار داده‌شده در اطراف داده‌ها ظاهر شوند. در تجزیه و تحلیل داده‌های نقطه‌ای، پراکندگی به‌عنوان وابسته به مرز ارزیابی می‌شود. در تجزیه و تحلیل داده‌های مرتبط با محدوده، آمار باید بر اساس مرز تفسیر شود.

در تحقیقات جغرافیایی، در رابطه با مرز، دو نوع حوضه/حوزه مورد توجه قرار می‌گیرد: حوضه‌هایی که با مرزهای ثابت طبیعی (مانند خط ساحلی یا رودها) محصور شده‌اند، و در خارج از آن همسایگان وجود ندارد؛ یا حوزه‌هایی که در منطقه بزرگ‌تر تعریف شده توسط مرزهای مصنوعی دلخواه هستند. (به‌عنوان مثال، مرز آلودگی هوا در مطالعات مدل‌سازی یا مرز شهری در مهاجرت جمعیت). در ناحیه‌ای جدا از مرزهای طبیعی، فرایند فضایی در مرزها متوقف می‌شود. در مقابل، اگر یک منطقه مطالعه به وسیله مرزهای مصنوعی مشخص شود، فرایند فراتر از این منطقه ادامه می‌یابد. اگر یک فرایند فضایی در یک ناحیه فراتر از یک منطقه مطالعه رخ دهد یا در ارتباط با همسایگان خارج از مرزهای مصنوعی رخ دهد، شایع‌ترین روش این است که نفوذ مرزها را نادیده بگیریم و فرض کنیم که روند در ناحیه داخلی اتفاق می‌افتد. با این حال، چنین رویکردی منجر به یک تعریف نادرست در مدل خاص می‌شود.

(https://en.wikipedia.org/wiki/Boundary_problem_in_geography, 1395)

در رابطه با تعاملات میان کشورها و اصول مرزبندی باید اقدامات زیادی انجام شود. «جانستون» (۱۹۹۲) توضیح می‌دهد که مرزهای بین‌المللی بندرت نظام‌های زیست‌محیطی را محدود و

فرایندهای زیست‌محیطی نیز بدون هیچ مانعی از این مرزها عبور می‌کنند؛ بنابراین، هر قدر هم که قوانین زیست‌محیطی در یک کشور سخت و شدید باشد، آسمان آن کشور، آب‌ها و خاک آن کشور در معرض آلودگی، فرسایش و حتی تخریب حاصل از فعالیت‌هایی واقع می‌شود که کاملاً در خارج از مرزهای آن کشور قرار دارد و بنابراین، خارج از کنترل آن هستند. حتی ممکن است قوانین خوب یک کشور با قوانین بد کشور دیگری خنثی و بی‌اعتبار شود.» (مویر، ۱۳۷۹: ۲۸۳)

مسئله مرزهای میان کشورها از مسائل اساسی مورد بررسی در روابط بین‌الملل است. مرزهای بین‌المللی از ابتدای شکل‌گیری حکومت‌ها مورد توجه رهبران یک کشور با کشورهای همسایه بوده است. در طی تاریخ، دولتمردان همواره برای مرزهای مابین سرزمینشان با دیگر سرزمین‌ها، دغدغه داشته‌اند، چه بسا که بر سر تعیین حدود مرزها، با یکدیگر درگیری‌ها و نزاع‌هایی نیز داشته‌اند. «در مقاطع گوناگون، جغرافی‌دانان سیاسی مختلف، تعابیر ژئوپلیتیکی خود را از تجزیه سیاسی جهان ارائه کرده‌اند، اما برای جامعه جهانی، جهان‌بینی‌های ژئوپلیتیکی که در اذهان رهبران سیاسی جای دارد، حائز اهمیت بیشتری است. در این مورد، بولدینگ^۱ (۱۹۶۲) مفهوم مرزهای بحرانی^۲ را ارائه کرد؛ این مرزها خطوطی بر روی زمین هستند که خط‌الرأس‌های مهم سیاسی و عقیدتی، تلقی شده و باید همواره از آن‌ها دفاع کرده و آنان را تحکیم کرد. وقایع پیاپی نشان داده‌اند که بحرانی بودن بعضی مرزها، در اذهان سیاست‌گذاران ذی‌نفوذ و نه در جهان خارج وجود داشته است.» (مویر، ۱۳۷۹: ۳۱۳) مرزهای خط‌چین زمینی بین‌المللی، ناشی از همین تفکرات و اذهان سیاست‌گذاران می‌باشند که به مسئله‌ای بحران‌زا میان کشورها تبدیل شده است و در عصر اطلاعات و گفتمان اقتصادی - سیاسی، همچنان عاملی برای جنگ و مناقشات می‌باشند.

در حالت کلی، مرزها به سه نوع، هوایی، دریایی و زمینی تقسیم می‌شوند. شاید بتوان گفت از ابتدای تاریخ به دلیل عدم توانایی کشورها برای دسترسی به هوا و دریا، مرزهای دریایی و هوایی به اندازه مرزهای زمینی، مورد جدال و توجه نبوده‌اند. حتی در عصر حاضر نیز هنوز در دریاها با توجه به قانون حقوق دریاها، برخی کشورها نتوانسته‌اند مرزهای دریایی خود را مشخص و تعیین کنند که به دلایل مختلفی از جمله عدم آگاهی از میزان طول مرزهای دریایی در سواحلشان به دلیل نداشتن تکنولوژی، مشاجره بر سر منابع دریایی و اختلاف یک کشور با کشور دیگر که منجر شده کشور ثالث نیز نتواند مرز دریایی خود را تعیین کند، می‌باشند.

اختلافات و مناقشات ناشی از مرزهای زمینی بین‌المللی را می‌توان با توجه به نظریه پرسکات در چهار نوع اختلاف دسته‌بندی کرد. بر اساس این نظریه، عمده اختلافات در میان سه کشور ذکر شده در مقاله، بر سر قلمروخواهی برای سرزمین است. جامو و کشمیر به‌عنوان منطقه‌ای که مورد اختلاف چین، هند و پاکستان است و با هر سه کشور مرز مشترک دارد، این عامل خود

1. Boulding

2. Critical Boundaries

مزید بر علت و باعث ایجاد چالش‌هایی شده است؛ به طوری که هرکدام از این سه کشور، حاضر به عقب‌نشینی از مواضع خودشان نیستند. همچنین با توجه به نظریه لرد، که در شکل‌گیری مناقشه مرزی، بیان می‌کند مرز یا معاهده شناخته‌شده‌ای وجود ندارد؛ بنابراین، کشمکش به دلیل ادعاهای سنتی یا شاید خودسرانه است، این وضعیت را در خصوص خط دیوراند میان پاکستان و افغانستان مشاهده می‌کنیم؛ همچنین ناحیه ترانس کاراکورام تراکت در جامووکشمیر که هنوز به طور کامل مورد شناسایی این سه کشور قرار نگرفته است، اکثر ناحیه این ایالت خراج‌گزار، تحت موافقت‌نامه چین و پاکستان در سال ۱۹۶۳ برای حل و فصل مرز بین دو کشور، به چینی‌ها داده شد. هند این موافقت‌نامه را بین چین و پاکستان قبول نمی‌کند و مدعی است این منطقه به‌عنوان بخشی از پادشاهی جامووکشمیر است و می‌گوید که پاکستان و چین سهمی در این ناحیه ندارند. نکته مهم این است که جامووکشمیر میان سه قدرت اتمی قرار گرفته است.

لرد همچنین بیان می‌کند هر دو رقیب برای خود، مرزبندی متفاوتی قائل هستند که می‌توان مرزهای میان چین و هند را در ایالت آروناچال‌پرادش مثال زد. البته در شکل‌گیری این مناقشات باید به نقش استعمارگری بریتانیا در ترسیم مرزهای میان این سه کشور نیز اشاره کرد که همواره از عدم مدیریت و خودکامگی رهبران کشورهای اسلامی سوءاستفاده کرده است و همچنان نیز این دو (سوءاستفاده، عدم مدیریت و خودکامگی) در آسیای جنوبی، غرب آسیا و خاورمیانه ادامه دارد. در خصوص این دو نظریه، مناسب‌ترین مصداق‌های مناقشات مرزی که این اختلافات را نشان می‌دهند، محدوده خاورمیانه است.

۷. نتیجه‌گیری

اما آنچه در این مقاله مورد واکاوی قرار گرفته، نقش مرزهای زمینی خطچین بین‌المللی در مناقشات میان کشورها به‌ویژه در آسیای جنوبی است. بر اساس یافته‌های تحقیق، در نقشه شماره ۱ مشاهده می‌کنیم که در ۴۷ نقطه در مناطق مختلف جهان به جزء اروپای غربی، استرالیا و امریکای شمالی (البته میان کشور امریکا و مکزیک بر سر حصار یا دیواری که امریکا اقدام به ساختن آن کرده اختلاف است که این اختلاف به دلیل مسائل قاچاق است نه به دلیل مسائل ارضی) اختلافات و مناقشاتی وجود دارد. به‌جز چهار مورد اختلاف در قاره امریکای جنوبی، بیشتر اختلافات در افریقا و آسیای جنوبی هستند. در آسیای جنوبی، یعنی در محدوده‌ای که کشورهای چین، هند و پاکستان مرزهایشان با یکدیگر تلاقی می‌کند و دارای مرز مشترک هستند، ادعاهایی بر سر مناطق یا خطوط مرزی از سوی این سه کشور وجود دارند؛ که در نقشه‌های شماره ۲ و ۳ وضعیت مناطق و مرزها مشخص است. لاجرم شرح موارد مورد مناقشه میان این سه کشور بیان شد و مشاهده کردیم که مرزهای خطچین زمینی بین‌المللی میان این سه کشور اصولاً به دلیل اینکه بر سر آن، به دلیل ادعاهای سرزمینی مشاجراتی وجود دارد بر روی نقشه جغرافیایی - سیاسی جهان به شکل خطچین هستند. این شکل از مرزها در قلمروهای

سرزمین‌های اسلامی به غیر از آسیای جنوبی، در قفقاز و در سرزمین‌های اشغالی نیز مشاهده می‌شوند.

پیشنهاد می‌شود:

۱. هر سه کشور چین، هند و پاکستان با به‌کاربردن الگوی مناسب برای تعیین مرزها و قلمروهای مورد مناقشه، اقدام کنند. در حقیقت برای این کار با استفاده از دانشمندان و متخصصان مرزی بی‌طرف می‌توانند الگوی مناسبی را به کار گیرند.
۲. در مناطق مورد مناقشه مانند جامو و کشمیر و آکسای چین، با استفاده از فراندوم می‌توانند وضعیت این مناطق را که متعلق به کدام کشور باشند مشخص کنند. و برای برگزاری این فراندوم از سازمان ملل و کشورهای بی‌طرف استفاده کنند.
۳. در دیگر کشورها و مناطق جهان مانند قفقاز و افریقا که هنوز با گفتمان دیپلماتیک خیلی فاصله دارند، مهم‌ترین موضوع شاید درک وضعیت نامناسب این کشورها باشد که رهبران این کشورها به این خودآگاهی برسند که روند توسعه درون کشورشان را به تأخیر نیندازند. بعد از این، مسئله مرزهای خود را حل کنند.

کتابنامه

الف- کتب

۱. حافظ‌نیا، محمدرضا؛ جان‌پرور، محسن، ۱۳۹۲، مرزها و جهانی‌شدن (با نگاهی کوتاه به مرزهای ایران)، تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی، چاپ اول.
۲. درایسدل، آلسدایر؛ بلیک، جرالداچ، ۱۳۷۰، جغرافیای سیاسی خاورمیانه و شمال افریقا، ترجمه دره میرحیدر، تهران: انتشارات دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه، چاپ دوم.
۳. زین‌العابدین عموقین، یوسف، ۱۳۹۶، پیشینه و چشم‌انداز مرزهای سیاسی با تأکید بر جغرافیای سیاسی دریایی و مرزهای ایران، رشت: انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت، چاپ دوم.
۴. شوتار، سوفی، ۱۳۸۶، شناخت و درک مفاهیم جغرافیای سیاسی، ترجمه سید حامد رضی‌ای، تهران: انتشارات سمت، چاپ اول.
۵. گالاهر، کارولین و همکاران، ۱۳۹۱، مفاهیم کلیدی در جغرافیای سیاسی، ترجمه محمدحسن نامی و علی محمدپور، تهران: انتشارات زیتون سبز، چاپ دوم.
۶. لورو، پاسکال؛ توال، فرانسوا، ۱۳۸۱، کلیدهای ژئوپلیتیک؛ ترجمه حسن صدوق‌ونینی، تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، چاپ اول.
۷. فلینت، کالین، ۱۳۹۰، مقدمه‌ای بر ژئوپلیتیک، ترجمه محمدباقر قالیباف و محمدهادی پوینده، تهران: انتشارات قومس، چاپ اول.

۸. فهیمی، سیروس؛ حیدری‌فر، محمدرئوف، ۱۳۹۷، «تعلقات ژئوپلیتیکی ایران در خاورمیانه، تهران: انتشارات انتخاب، چاپ اول.
۹. فوشه، میشل، ۱۳۹۵، و سوسه مرزها، ترجمه سیروس احمدی‌نوحدانی، مشهد: انتشارات پاپلی، چاپ اول.
۱۰. مجتهدزاده، پیروز، ۱۳۸۹، سیاست‌های مرزی و مرزهای بین‌المللی ایران، ترجمه حمیدرضا ملک‌محمدی، تهران: انتشارات سمت، چاپ اول.
۱۱. میرحیدر، دره، ۱۳۸۶، مفاهیم بنیادی در جغرافیای سیاسی، تهران: انتشارات سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، چاپ اول.
۱۲. مویر، ریچارد، ۱۳۷۹، درآمدی نو بر جغرافیای سیاسی، ترجمه دره میرحیدر، تهران: انتشارات سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، چاپ اول.

ب- مقالات

۱۳. احمدی‌پور، زهرا؛ قادری‌حاجت، مصطفی؛ مختاری‌هشی، حسین، (۱۳۸۹)، «تحلیل ژئوپلیتیکی فرصت‌ها و چالش‌های همگرایی در منطقه غرب آسیا» دو فصلنامه جغرافیا و برنامه‌ریزی منطقه‌ای، (۱)۱؛ ۷۷-۱۰۸.
۱۴. حافظ‌نیا، محمدرضا، (۱۳۸۳)، «تحلیل کارکردی مرز بین‌المللی: مرز ایران و افغانستان» فصلنامه مدرس علوم انسانی، (۴)۸؛ ۶۹-۷۸.
۱۵. حافظ‌نیا، محمدرضا؛ رحیمی، حسن، (۱۳۸۴)، «بازتاب فضایی تحول کارکردی مرز جلغا پس از فروپاشی شوروی سابق» فصلنامه پژوهش‌های جغرافیایی، (۵۳)؛ ۱-۲۰.
۱۶. واثق، محمود؛ احمدی، سید عباس، (۱۳۹۲)، «نگرشی اسلامی به نقش فرهنگ در توسعه قلمرو نفوذ کشورها»، فصلنامه ژئوپلیتیک، (۱)۹؛ ۶۰-۹۰.

ج- اینترنتی

۱۷. راستی، فرهاد، (۱۳۹۶/۴/۱۵)، «افزایش تنش مرزی میان چین و هند»، <http://www.irna.ir/fa/News/82588557>
۱۸. بی‌نام (۱۳۹۵/۷/۱۷)، «تنش هند و پاکستان این بار بر سر آب»، <http://waterhouse.ir/news/101>
۱۹. گرجی، علی‌اکبر؛ تاریخ دقیق بازدید (۱۳۸۹)، «لائسیم - لائیسیته و فرق آن با سکولاریسم»، <http://narengesabz.blogspot.com/1389/10/11/post-29>
۲۰. روزنامه همشهری، (۱۳۸۸/۸/۲۱)، «دیوارهایی که هنوز باقی هستند»، <http://www.hamshahronline.ir/>

د - انگلیسی

21. Boyle, Edward. (2015). State Borders in Asia; <https://www.researchgate.net/publication/313389897>, Kyushu University
22. Chang, Bowon. (2010). The power of geographical boundaries: Cultural, political, and economic border effects in a unitary nation; Graduate Theses and Dissertations. 11344, <http://lib.dr.iastate.edu/etd/11344>
23. Kumar, Niraj. (2004). Why is part of Kashmir ceded to China but not claimed by India? <https://www.quora.com/Why-is-part-of-Kashmir-ceded-to-China-but-not-claimed-by-India>
24. Keele, Luke & Titiunik, Roc'io. (2014). Geographic Boundaries as Regression Discontinuities; www.personal.psu.edu/ljk20/GeoRDD.pdf
25. Duggan, Ruth A. (2008). A Model for International Border Management Systems; Sandia National Laboratories P.O. Box 5800 Albuquerque, New Mexico 87185-MS1373
26. Hall, Ryan B. (2016). Shapes and Noise: Does Border Geometry and Capital Location Affect the Prevalence of Insurgency in a State?; Follow this and additional works at: http://ir.uiowa.edu/honors_theses
27. https://en.wikipedia.org/wiki/Boundary_problem_in_geography, 2016
28. http://www.irannaz.com/news_detail_16195.html
29. <https://www.economist.com>, 2011
30. https://www.economist.com/blogs/dailychart/2011/05/indian_pakistani_and_chinese_border_disputes
31. Schroth, Ralf and Arnold, Hans-Dieter. (2002), Demarcation of International Border Lines; FIG XXII International Congress Washington, D.C. USA, April 19-26
32. Ukomi, Macaulay Peter. (2017). Nigerian Federalism, Boundaries across Ethnic Lines: Trapped Majority and Stranded Minority Since 1960; Research Journal of Humanities, Legal Studies & International Development Hard Print: 2536-6564 Online: 2536-6572 Vol. 2, No. 1 April, 2017